

İKİ GÜNLÜK DÜNYA

İdris Nebi Uysal

- Kadim medeniyetimiz, milletimize her devirde yol gösterebilecek özelliklere sahip çok sayıda esere sahiptir. Tesiri ve gücü yazıldığı saha ve dönemin sınırlarını aşan bu metinler, bilim ve sanat çevrelerinde “klasik” olarak adlandırılır. Üzerinden çok zaman geçtiği hâlde değerini yitirmeyen, hatta her geçen gün önem kazanan ve her zaman türünde örnek gösterilen bu eserler, karanlık gecelerde yolumuzu aydınlatan kandillere benzer. Bunlar bir rehber, akil yahut kanaat önderi gibi her zaman insanımıza kılavuzluk eder. Hepsini okundukça yeni anlamlar kazanır ve yepyeni düşüncelere kapılar açar. İşte *Kutadgu Bilig* bu türden eserlerin başında gelir.

Türk dili, edebiyatı ve kültürünün en temel eserleri arasında yer alan *Kutadgu Bilig*, 1069 yılında Yusuf Has Hacip tarafından Karahanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan bu eserin adı, Türkiye Türkçesinde “mutluluk veren bilgi” demektir. Müellifine “ulu has hacip” ünvanı kazandıran bu şaheser, siyasetname türünün seçkin örnekleri arasında gösterilir. 6645 beyitten oluşan bu manzume, dört kişi ve onların temsil ettiği şu dört kavram üzerine inşa edilmiştir: Küntogdı (hükümdar: töre), Aytoldı (vezir: saadet), Ögdülmiş (vezirin oğlu: akıl) ve Odgurmuş (Ögdülmiş’in arkadaşı: akıbet). Bunlar, şair Balasagunlu Yusuf’un da yer yer mısralarda dile getirdiği üzere, hayatın ve varlığın özünü teşkil eden dört unsur gibidir.

Her kitabın bir yazılış gayesi vardır. Bu mesnevinin sebep-i telifini de şair dua makamındaki şu sözlerle dile getirir: “*Kitabıma, okuyana mutluluk getirsin, ona doğru yolu göstereyim diye Kutadgu Bilig adını koydum. Ben sözlerimi söyledim, düşüncelerimi yazdım. Bu kitap her iki dünya için de doğruyu gösteren bir rehberdir. Yardımcı bir eldir. Size dosdoğru bir söz söyleyeyim: İki dünyayı da devletle elinde tutabilecek olan kişiden daha mutlu kimse yoktur.*” (Arat, 1991: 350-355)

Türk-İslam medeniyetinin en önemli eserlerinden biri arasında sayılan *Kutadgu Bilig*; ideal devlet yönetiminin yanında kişilerin hem birbirleriyle hem devletle olan ilişkilerini alegorik tarzda anlatan bir mesnevidir. Balasagunlu Yusuf'un kaleminden çıkan bu metin, yalnızca dil ve edebiyat yönüyle değil; Türk-İslam medeniyetinin farklı alanlarına ışık tutan özellikleriyle pek çok disiplin için temel teşkil edecek bir kaynaktır. Zengin muhtevasıyla eser, sadece dil ve edebiyat araştırmacılarının değil çeşitli dallarda faaliyet gösteren bilim insanlarının da ilgisini çekmiştir. Bundan sonra da içeriği ve Türkçenin tarihî seyrine ışık tutan dil kullanımıyla araştırmacılara ilham kaynağı olmaya devam edecektir.

Kutadgu Bilig, Fransız şarkiyatçı Pierre Amédée Jaubert'in 1825'te yayımlanan makalesinden bugüne çok sayıda araştırmacının emek verdiği bir eserdir (Yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bk. Uçar, 2019). Armin Vámbéry, Wilhelm Radloff, Zeki Velidi Togan, Agop Dilâçar, Robert Dankoff, Ahmet B. Ercilasun, Semih Tezcan, Mehmet Vefa Nalbant, İbrahim Taş ve Mustafa S. Kaçalın eser üzerinde çalışan isimlerden yalnızca birkaçıdır. Bununla birlikte eseri esaslı bir şekilde ele alan çalışmalar, Reşit Rahmeti Arat imzasını taşır. Arat; metnin önce tenkitli neşrini (1947), ardından Türkiye Türkçesine aktarma işini yapmıştır (1959). Onun yayımladığı metnin dizini, 1979 yılında Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya ve Nuri Yüce tarafından hazırlanmıştır.

Ülkemizde *Kutadgu Bilig*'in geniş halk kitleleri tarafından okunup anlaşılabilmesi için Türkiye Türkçesine aktarmaları da yapılmıştır. Fikri Silahdaroğlu (*Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bilig Uyarlaması*), Yaşar Çağbayır (*Kutadgu Bilig Günümüz Türkçesi ile*), Hayati Develi (*Yûsuf Has Hâcib Kutadgu Bilig Devlet Yönetme Bilgisi*) ve Ayşegül Çakan (*Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig*) imzalı çalışmalar bu konuda öne çıkan yayınlardır.

Bir süredir Karaman'da *Kutadgu Bilig Okumaları* isimli bir programı yürütüyorum. Eserin kültür dünyamızdaki yeri ve önemini daha iyi anlamayı, aynı zamanda onu geniş kitlelerin dikkatine sunmayı hedeflediğimiz bu programda filolojik değil kültürel amaçlı bir okuma etkinliği sürdürüyoruz. Yer yer herkesin anlayabileceği bazı kelime tahlilleri ve etimolojileriyle zenginleştirmeye çalıştığımız programa dileyen herkes katılabiliyor. Katılımcıların çoğu tarih, ilahiyat, Türk dili ve edebiyatı, Türkçe, işletme, siyaset bilimi, kamu yönetimi gibi bölümlerde okuyan üniversite öğrencileri. Öğretmen, idareci, akademisyen, gazeteci ve sair mesleklerden insanların da iştirak ettiği programda, birtakım eksik ve hataları bulunmasına rağmen, Ayşegül Çakan'ın çalışmasını takip ediyoruz. Bununla birlikte eserin günümüz Türkçesine yapılan yukarıda adını andığımız diğer aktarmalarından da yararlanıyoruz. Hem dinleyicilerin orijinal metinle ünsiyet kurabilmelerini sağlamak hem de onların kelimeler ve bazı şekil unsurları aracılığıyla kültür dünyamıza ve Türkçenin tarihî seyrine yolculuk yapabilmelerini temin edebilmek için Arat neşrinden bazı beyitleri okuyoruz.

Ayşegül Çakan, adını bu çalışmasıyla duyduğum bir araştırmacı. Kitabın arka kapağında yer alan bilgilere göre, Klasik Türk edebiyatı alanında çalışmalar yapan bir isim. Çeşitli gazete ve dergilerde editörlük de yaptığını ifade eden yazar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi'nde *Kutadgu Bilig* merkezli yayınlarının yanı sıra *Atebetü'l-Hakâyık*, *Dede Korkut Hikâyeleri* gibi klasiklerimiz üzerine hazırladığı çalışmaları yayımlamış. Ayrıca aynı dizi kapsamında Mehmet Rauf'un muhtelif hikâye ve romanlarını da neşretmiş.

Çakan, *Kutadgu Bilig* isimli çalışmasında Fergana Nüshası'nın özgün metnini esas almış. Bunu Türkiye Türkçesine aktarırken manzum şekilde gerçekleştirmiş. Serbest vezinle yapılan bu işte uyak ve redifi mümkün mertebe uygulamaya çalışmış. Geçen yıldan beri devam ettiğimiz programda bu çalışmayı esas almamızın ana nedeni de bu eserin manzum şekilde aktarılmış olması. Reşit Rahmeti Arat ve Agop Dilâçar'ın çalışmalarının kendisine yol gösterici olduğunu da belirtmiş (Çakan, 2019: xi-xii).

Çakan'ın aktarımında dikkatimizi çeken ifadelerle karşılaşıyoruz. Bunlardan biri de eldeki yazının konusunu teşkil eden ve eserde 4 kez tesadüf ettiğimiz "ikigü/ikigün ajun: iki günlük dünya" şeklindeki aktarımdır. Aslında bu deyiş, eserde 22 yerde geçiyor. Araştırmacı 18 beyitte söz konusu ifadeyi "iki dünya" biçiminde aktarırken kalan 4 yerde günümüz Türkçesindeki karşılığını "iki günlük dünya" şeklinde vermiş. Sözü edilen beyitlere Çakan'ın (2019) ve Arat'ın (1979) aktarımı şu şekildedir:

erejke yakın tut yırak tut belâ
ikigün ajunda munı sen yula (1263)

"Erince yakın tut, uzak olsun bela / **İki günlük dünyada** bunu sen sağla" (Çakan, 2019: 112)

"Onu refaha yakın ve beladan uzak tut; **her iki dünyada** onun yardımcısı ol." (Arat, 1974: 101)

isiz kılkı tutma ay elgi uzun
isiz kıl ulıtur ikigün ajun (1463)

"Ey iktidar sahibi, kötü davranışları benimseme / Kötü tavır seni inletir **iki günlük dünyada**" (Çakan, 2019: 126)

"Ey iktidar sahibi, kötü hareketleri benimseme; kötü hareketler seni **her iki dünyada** inletir." (Arat, 1974: 114)

kışike tusulğu ikigü ajun
kılınç edgüsi ol ay kılkı tüzün (1659)

"**İki günlük** dünyada insana yararlı olan / İyilik yapmaktır ey soylu insan" (Çakan, 2019: 140)

"Ey asil tabiatlı, **her iki dünyada** insanlara faydalı olan şey iyilik yapmaktır." (Arat, 1974: 128)

*takı munda yégrek tileyin tése
ikigün ajunuğ tileme usa (4741)*

“Eğer istersen bundan daha iyisini / İsteme **iki günlük** dünyayı” (Çakan, 2019: 354)

“Bundan daha iyisi de var; eğer yapabilirsen, bunların **ikisini (iki dünyayı)** de isteme.” (Arat, 1974: 343)

Bu beyitler; eserin imlası, dil bilgisel ve semantik özellikleri çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla ve bağlamı genişletilerek değerlendirildiğinde Yusuf Has Hacip’in kısa süreli dünya hayatını deşil iki dünyayı, yani dünya ve ahireti kastettiği açıkça görölmektedir.

“*Babaydım, şimdi bu baba ölüyor; ey rabbim, sen dirisin, ona saadet ver. Onu refaha yakın ve beladan irak tut; her iki dünyada onun yardımcısı ol.*” ... “*Ey hükümdar, dikkat et, kendini şaşırma; aslını unutma, bunu daima hatırında tut ve düşün. Ey iktidar sahibi, kötü hareketleri benimseme; kötü hareket seni her iki dünyada inletir. İktidara geldin ve halka yakın oldun; dikkat et, sonra bu ömür yazıkla, vahla geçer.*” ... “*Ey asil doğalı, her iki dünyada kişiye faydalı olan şey iyilik yapmaktır. 1660 İkincisi haya ve üçüncüsü de doğrudur. İnsan bu üç şey ile mutluluk güneşine erer.*” ... “*Bundan daha iyisi de var; eğer yapabilirsen, bunların ikisini (iki dünyayı) de isteme. Yürü, bu iki dünyanın sahibini iste; dünya ve ahret, bu ikisinin de ne gereği var.*” (Arat, 1974: 101, 114, 128, 354)

Metinde “iki günlük” ifadesi de birkaç kez geçer. 3529 ve 3618. beyitlerde şair, “iki günlük geçici huzur” ve “iki günlük konuksun” şeklinde söyler. Üçüncü günü yaşayıp yaşamayacağını bilinmediği bir hayat anlayışının dışı vurumu olduğunu düşündüğümüz yaklaşım, üzerinde ayrıca durulması gereken bir husustur. Büyük şairin; dünya hayatının kısalığı ve fâniliği ile dünyada yaşamın mutluluğun geçiciliğini anlatmak için bu ifadeyi kullandığı açıktır. Ancak yukarıda zikredilen dört beyitte böyle bir durum söz konusu değildir.

Arat’ın çevirisinden de anlaşılacağı üzere Çakan’ın “iki günlük dünya” şeklindeki aktarımı, dil ve kültür verileri açısından doğru değildir. Aynı ifadenin görüldüğü diğer dizelerde “iki dünya” ifadesini tercih eden yazarın, eserin yeni baskılarında bu yanlışı düzeltmesi yerinde olacaktır.

Kaynaklar

Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig II: Çeviri*, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1974.

Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig I: Metin*, 3. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Çakan, Ayşegül, *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig*, VIII. bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

Uçar, Erdem, “Kutadgu Bilig’in Kronolojik Kaynakçası (1825-2018)”, *JOTS*, S 3/1, 2019, s. 139-239